

9 Πανελλήνιο Συνέδριο

Εκπαίδευση και Πολιτισμός στον 21ο αιώνα

13-14 Απριλίου
2024

Συμπεριληπτική εκπαίδευση
και παιδαγωγικές πρακτικές
στη μικτή μάθηση:
Διαφοροποίηση της διδασκαλίας
και σύνδεση
με τον Καθολικό Σχεδιασμό μάθησης

Βασιλική Ιωαννίδη

Μεταδιδακτορική ερευνήτρια Π.Τ.Δ.Ε. ΕΚΠΑ,
ΣΕΠ ΕΑΠ, Συντονίστρια ΘΕ/ΣΕΠ ΑΠΚΥ
E-mail: vioannidi@uoa.gr

Κωνσταντίνος Δ.Μαλαφάντης

Καθηγητής Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης
του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών
Πρόεδρος της Παιδαγωγικής Εταιρεία Ελλάδος
E-mail: kmalafant@primedu.uoa.gr

Συμπεριληπτική εκπαίδευση και παιδαγωγικές πρακτικές στη μικτή μάθηση:
Διαφοροποίηση της διδασκαλίας
και σύνδεση με τον Καθολικό Σχεδιασμό μάθησης

- Σήμερα, η ένταξη υπό τη σκοπιά της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης είναι μια σημαντική πτυχή για την επίτευξη των **Στόχων Βιώσιμης Ανάπτυξης** (Kenny et al., 2023) του 21^{ου} αιώνα.
- Πρακτικές ενιαίας εκπαίδευσης, που οδηγούν στη βελτίωση της διδακτικής πράξης και που μπορούν να συμβάλλουν στη διαφοροποίηση της διδασκαλίας τόσο από εκπαιδευτικούς γενικής όσο και ειδικής εκπαίδευσης, είναι αυτές που προτείνονται για την εδραίωση μιας **Συμπεριληπτικής εκπαίδευσης και μιας Παιδαγωγικής της διαφορετικότητας** (Prengel, 2022).

Συμπεριληπτική εκπαίδευση και παιδαγωγικές πρακτικές στη μικτή μάθηση: Διαφοροποίηση της διδασκαλίας και σύνδεση με τον Καθολικό Σχεδιασμό μάθησης

- Στη βάση αυτή, η εκπαίδευση όλων των παιδιών είναι θέμα ανθρωπίνων δικαιωμάτων και η αποτελεσματικότητα της συμπερίληψης εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τους ίδιους τους εκπαιδευτικούς, τις δεξιότητες των οποίων πρέπει να τονίσουμε, ειδικά αυτές που σχετίζονται με την παιδαγωγική επιστήμη (Συμεωνίδου & Φτιάκα, 2012).
- Επιπλέον, στις ημέρες μας μείζον ζήτημα για την εκπαίδευση δεν αποτελεί απλώς η διαχείριση της πολυμορφίας του μαθητικού πληθυσμού και η αντιμετώπιση όλων των εκπαιδευτικών αναγκών των μαθητών/τριών, αλλά και η διασφάλιση της συνοχής της διδακτικής τάξης μέσα από την αποτελεσματική σύνθεση των ιδιαιτεροτήτων και μαθησιακών διαφορών όλων των μαθητών/τριών (Νάνου, 2013, σελ. 56).

Συμπεριληπτική εκπαίδευση και παιδαγωγικές πρακτικές στη μικτή μάθηση:
Διαφοροποίηση της διδασκαλίας
και σύνδεση με τον Καθολικό Σχεδιασμό μάθησης

- Ως εκ τούτου, καθώς οι σύγχρονες διδακτικές τάξεις χαρακτηρίζονται από μαθητική ετερογένεια, οι εκπαιδευτικοί όλων των επιπέδων εκπαίδευσης (προσχολικής, πρωτοβάθμιας, δευτεροβάθμιας, μεταδευτεροβάθμιας) και όλων των πλαισίων (τυπικής και μη τυπικής), αλλά και η εκπαιδευτική ηγεσία και όλοι όσοι εμπλέκονται στη σύγχρονη διαχείριση της μάθησης στα σύγχρονα μικτά εκπαιδευτικά περιβάλλοντα του 21^{ου} αιώνα, αναζητούν **στρατηγικές διδασκαλίας για τάξεις μικτής μαθησιακής ικανότητας σε όλα τα γνωστικά πεδία** (πρβλ. Mitchell & Sutherland, 2022/ Tajik et al., 2023/ Nazzal, 2011).

Συμπεριληπτική εκπαίδευση και παιδαγωγικές πρακτικές στη μικτή μάθηση: Διαφοροποίηση της διδασκαλίας και σύνδεση με τον Καθολικό Σχεδιασμό μάθησης

- Η παρούσα επιστημονική εργασία βασίζεται στη διεθνή προβληματική που έχει αναπτυχθεί στο πλαίσιο της διαφοροποιημένης διδασκαλίας (Differentiated Instruction), επιχειρώντας:
 - (α) να αξιοποιήσει χρήσιμες επισημάνσεις για μία **συμπεριληπτική διδασκαλία και μάθηση** με βάση πορίσματα από τη σύγχρονη βιβλιογραφία, και
 - (β) να αναδείξει νέες δυνατότητες **παιδαγωγικής πρακτικής σε συνδυαστικά/μικτά περιβάλλοντα μάθησης με ορόσημα τη διαφοροποίηση της διδασκαλίας και τον Καθολικό Σχεδιασμό Μάθησης.**
- Ειδικά, η ανάπτυξη ενός προγράμματος μικτής μάθησης μπορεί να αποτελέσει πρόκληση για τους εκπαιδευτικούς καθώς ενισχύεται το **διαδραστικό** στοιχείο της μάθησης μέσω ψηφιακού προσβάσιμου υλικού και λογισμικού (<https://epale.ec.europa.eu/el/blog/mikti-kai-olokliromeni-mathisi-mathisiaka-montela-symboyles-kai-ofeli>).

Συμπεριληπτική εκπαίδευση και παιδαγωγικές πρακτικές στη μικτή μάθηση: Διαφοροποίηση της διδασκαλίας και σύνδεση με τον Καθολικό Σχεδιασμό μάθησης

- Πιο αναλυτικά, τόσο η **διαφοροποίηση της διδασκαλίας**, δηλ. η προσαρμογή της διδασκαλίας με τρόπο ώστε να ανταποκρίνεται σε **εξατομικευμένες** εκπαιδευτικές ανάγκες των μαθητών, από τη μια πλευρά, όσο και ο **Καθολικός Σχεδιασμός της μάθησης για Όλους**, δηλ. η ανάπτυξη **προσβάσιμου** εκπαιδευτικού υλικού για όλες τα αναπηρίες και τις ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, από την άλλη πλευρά, αποτελούν δύο σύγχρονα συμπεριληπτικά πλαίσια μάθησης, όπου η συμπερίληψη υπερβαίνει την ίδια την πράξη της διδασκαλίας.
- Το γεγονός αυτό διαμορφώνει μία **συμπεριληπτική κουλτούρα** που συνεπάγεται την πρόσβαση όλων στη μάθηση, ως αδιαπραγμάτευτη πρακτική στο σχολικό περιβάλλον, και εξασφαλίζει εκπληκτικά αποτελέσματα για το σύνολο των μαθητών μιας διδακτικής τάξης και μιας σχολικής κοινότητας (<https://www.cast.org/>).

Συμπεριληπτική εκπαίδευση και παιδαγωγικές πρακτικές στη μικτή μάθηση: Διαφοροποίηση της διδασκαλίας και σύνδεση με τον Καθολικό Σχεδιασμό μάθησης

- Πρέπει να σημειωθεί ότι τόσο η **διαφοροποίηση** της διδασκαλίας, δηλ. η προσαρμογή της διδασκαλίας με τρόπο ώστε να ανταποκρίνεται σε **εξατομικευμένες** εκπαιδευτικές ανάγκες των μαθητών, από τη μια πλευρά, όσο και ο **Καθολικός Σχεδιασμός** της μάθησης για Όλους, δηλ. η ανάπτυξη **προσβάσιμου** εκπαιδευτικού υλικού για όλες τα αναπηρίες και τις ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, από την άλλη πλευρά, αποτελούν δύο σύγχρονα συμπεριληπτικά πλαίσια μάθησης, όπου η συμπερίληψη υπερβαίνει την ίδια την πράξη της διδασκαλίας.
- Το γεγονός αυτό διαμορφώνει μία συμπεριληπτική κουλτούρα που συνεπάγεται την πρόσβαση όλων στη μάθηση, ως αδιαπραγμάτευτη πρακτική στο σχολικό περιβάλλον, και εξασφαλίζει εκπληκτικά αποτελέσματα για το σύνολο των μαθητών μιας διδακτικής τάξης και μιας σχολικής κοινότητας.

Καθολικός Σχεδιασμός Μάθησης (UDL) και Διαφοροποιημένη διδασκαλία ως συμπεριληπτικά πλαίσια μικτής μάθησης

- Συνεπώς και όπως υπογραμμίζει ο Slee (2018), η συμπεριληπτική εκπαίδευση έχει αναπτυχθεί και καθιερωθεί ως πεδίο εκπαιδευτικής έρευνας, πολιτικής και πρακτικής και η συνεκπαίδευση αποτελεί εκπαιδευτικό στόχο και μεθοδολογία, καθώς επιδιώκει να εντοπίσει και να καταργήσει τα εμπόδια στην εκπαίδευση για όλα τα παιδιά, ώστε **να έχουν πρόσβαση, να είναι παρόντα και να συμμετέχουν, αλλά και να επιτυγχάνουν βέλτιστα ακαδημαϊκά και κοινωνικά αποτελέσματα μέσα από το ίδιο το σχολείο.**

Καθολικός Σχεδιασμός Μάθησης (UDL) και Διαφοροποιημένη διδασκαλία ως συμπεριληπτικά πλαίσια μικτής μάθησης

- Κατά συνέπεια, όπως υπογραμμίζεται από τη Νάνου (2013), η εφαρμογή της Συμπεριληπτικής εκπαίδευσης προϋποθέτει **μεθοδολογικές επιλογές**, οι οποίες προωθούν την ευελιξία και την προσαρμογή της διδασκαλίας μέσα σε μία σχολική τάξη, ώστε η συμπερίληψη όλων των μαθητών/τριών να είναι ένας εφικτός στόχος. Μία από τις προϋποθέσεις εφαρμογής της Συμπεριληπτικής εκπαίδευσης είναι και η διαφοροποίηση της διδασκαλίας.
- Προϋποθέσεις της διαφοροποιημένης διδασκαλίας αποτελεί **η ευέλικτη διάρθρωση της σχολικής τάξης, ο ανοικτός σχεδιασμός και η συγκρότηση ομάδων με δημοκρατική δομή, προκειμένου η ποιότητα των ερεθισμάτων που θα δίδονται και οι δυνατότητες έκφρασης μέσα στη διδακτική τάξη να συνάδουν με τη συνεκτίμηση των αναγκών και των δυνατοτήτων όλων των μαθητών /τριών.**
- Οι πολλαπλές στρατηγικές που καλείται να εφαρμόσει ο εκπαιδευτικός για να ανταποκριθεί σε όλες τις μαθησιακές διαφορές και εκπαιδευτικές ανάγκες αφορούν **τις περιοχές του περιεχομένου, της διαδικασίας, του αποτελέσματος και του περιβάλλοντος της μάθησης.**

Καθολικός Σχεδιασμός Μάθησης (UDL) και Διαφοροποιημένη διδασκαλία ως συμπεριληπτικά πλαίσια μικτής μάθησης

- Αντίστοιχα, ο Καθολικός Σχεδιασμός αφορά ένα αίτημα που περιλαμβάνει το σύνολο της κοινωνίας και αναφέρεται σε υπηρεσίες-προϊόντα όσο και σε περιβάλλοντα που σχεδιάζονται κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να εξασφαλίζεται η μέγιστη δυνατή χρήση τους από το σύνολο των πολιτών για να διευκολύνεται η ζωή τους χωρίς επιπλέον ειδικές ρυθμίσεις και προσαρμογές (Σούλης, χ.χ., σελ. 100).
- Πιο αναλυτικά, ο Καθολικός Σχεδιασμός διευκολύνει την πρόσβαση ανθρώπων με αναπηρία ή/και ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες στην κοινότητα αλλά και στην εργασία, διότι αίρει ή εμποδίζει τα εμπόδια του φυσικού και του κοινωνικού περιβάλλοντος, προσφέροντας πολλά οφέλη έτσι σε όλους. Ο Καθολικός Σχεδιασμός προσφέρεται πλέον και στη διδασκαλία και την πρόσβαση στο αναλυτικό πρόγραμμα της γενικής εκπαίδευσης και καλείται «Καθολικός Σχεδιασμός της μάθησης», αποτελώντας κατ' αυτόν τον τρόπο έναν τρόπο πρόσβασης όλων των μαθητών/τριών στο αναλυτικό πρόγραμμα με μη συμβατικούς τρόπους. **Ο Καθολικός Σχεδιασμός της μάθησης, η διαφοροποιημένη διδασκαλία, η υποστηρικτική τεχνολογία, οι προσαρμογές και οι τροποποιήσεις, οι εξατομικευμένες υπηρεσίες και παρεμβάσεις, κ.λπ. μπορούν να προσφέρουν μία Γενική Εκπαίδευση Υψηλής Ποιότητας** (Smith & Tyler, 2019, σελ. 108-109).

Καθολικός Σχεδιασμός Μάθησης (UDL) και Διαφοροποιημένη διδασκαλία ως συμπεριληπτικά πλαίσια μικτής μάθησης

- Βέλτιστες πρακτικές του Καθολικού Σχεδιασμού είναι η συνεργατική μάθηση, η ενεργός εμπλοκή των μαθητών, η παροχή πολλαπλών δραστηριοτήτων, κ.λπ. Πρόκειται δηλαδή για μία **πληθώρα τεχνικών και προσαρμογών που αξιοποιούν όλους τους πόρους σε ανθρώπινο δυναμικό και υλικά**, προκειμένου να δημιουργηθεί μία ποικιλία εναλλακτικών τρόπων προσέγγισης της γνώσης, βάσει των οποίων ο/η μαθητής/τρια θα μπορεί να επιλέγει εκείνον τον τρόπο μάθησης που θα ανταποκρίνεται πιο αποτελεσματικά στις ατομικές κλίσεις, δυνατότητες, ενδιαφέροντα και στόχους (Σούλης, χ.χ., σελ. 102).

Καθολικός Σχεδιασμός Μάθησης (UDL) και Διαφοροποιημένη διδασκαλία ως συμπεριληπτικά πλαίσια μικτής μάθησης

- Συνολικά, όπως αναφέρεται από τους Hall et al. (2014), είναι σαφής η γόνιμη σύνδεση της διαφοροποιημένης διδασκαλίας με τον Καθολικό Σχεδιασμό της Μάθησης, καθώς οι εκπαιδευτικοί αντιμετωπίζουν διαρκώς την πρόκληση να προσεγγίσουν αποτελεσματικά την τάξη τους με μαθητές που εκτείνονται στο φάσμα της μαθησιακής ετοιμότητας, των προσωπικών ενδιαφερόντων, των δεξιοτήτων, της γνώσης και της προοπτικής. Γνωρίζουμε ότι δεν είναι όλοι οι μαθητές ίδιοι αλλά ΙΣΟΙ.
- Με βάση αυτή τη γνώση, η διαφοροποιημένη διδασκαλία εφαρμόζει μια προσέγγιση στη διδασκαλία και τη μάθηση που δίνει στους μαθητές πολλαπλές επιλογές για να λάβουν πληροφορίες και να κατανοήσουν τις ιδέες τους. Το μοντέλο της διαφοροποιημένης διδασκαλίας απαιτεί από τους εκπαιδευτικούς να είναι ευέλικτοι στην προσέγγισή τους στη διδασκαλία και να προσαρμόζουν το πρόγραμμα σπουδών και την παρουσίαση πληροφοριών στους μαθητές αντί να περιμένουν από τους μαθητές να τροποποιήσουν τον εαυτό τους για το πρόγραμμα σπουδών.

Καθολικός Σχεδιασμός Μάθησης (UDL) και Διαφοροποιημένη διδασκαλία ως συμπεριληπτικά πλαίσια μικτής μάθησης

- Διερευνώντας συνδέσεις της διαφοροποιημένης διδασκαλίας με τον Καθολικό Σχεδιασμό της Μάθησης (Universal Design for Learning - UDL), είναι σημαντικό να υπογραμμίσουμε ότι η διαφοροποιημένη διδασκαλία συνάδει με τις αρχές του Καθολικού Σχεδιασμού μάθησης για Όλους σε επίπεδο εμπλοκής, έκφρασης και αναπαράστασης (πρβλ. Γελαστοπούλου & Κουρμπέτης, 2017/<https://www.cast.org/>):
- Για παράδειγμα, οι κατευθυντήριες γραμμές σε επίπεδο περιεχομένου για διαφοροποιημένη διδασκαλία υποστηρίζουν τις αρχές του Καθολικού Σχεδιασμού Μάθησης για Όλους (UDL), καθώς παρέχουν πολλαπλά μέσα αναπαράστασης και ενθαρρύνουν τη χρήση πολλών στοιχείων και υλικών για την υποστήριξη του εκπαιδευτικού περιεχομένου.

Καθολικός Σχεδιασμός Μάθησης (UDL) και Διαφοροποιημένη διδασκαλία ως συμπεριληπτικά πλαίσια μικτής μάθησης

- Παράλληλα, αυτή η ίδια χρήση παραδειγμάτων ποικίλου περιεχομένου υποστηρίζει μια συνιστώμενη κατευθυντήρια γραμμή του Καθολικού Σχεδιασμού μάθησης για Όλους, αυτή των πολλαπλών επιλογών. Διατίθεται δηλ. ένα ευρύ φάσμα εργαλείων για την παρουσίαση **πολυτροπικού** εκπαιδευτικού περιεχομένου, ειδικά στο ψηφιακό περιβάλλον. Έτσι, οι εκπαιδευτικοί μπορούν να χειριστούν **το μέγεθος, τις χρωματικές αντιθέσεις, τον ήχο και άλλα χαρακτηριστικά για να αναπτύξουν παραδείγματα σε πολλαπλά μέσα και μορφές**. Αυτά μπορούν να αποθηκευτούν για μελλοντική χρήση και να έχουν ευέλικτη πρόσβαση από διαφορετικούς μαθητές ανάλογα με τις ανάγκες και τις προτιμήσεις τους.

Καθολικός Σχεδιασμός Μάθησης (UDL) και Διαφοροποιημένη διδασκαλία ως συμπεριληπτικά πλαίσια μικτής μάθησης

- Επίσης, η κατευθυντήρια γραμμή του Καθολικού Σχεδιασμού μάθησης για Όλους, η οποία παρέχει επιλογές έκφρασης και επικοινωνίας, ευθυγραμμίζεται με μία άλλη κατευθυντήρια από την εφαρμογή της διαφοροποιημένης διδασκαλίας, όπου οι εκπαιδευτικοί ενθαρρύνονται να επιδεικνύουν πληροφορίες και δεξιότητες πολλές φορές και σε διαφορετικά επίπεδα.
- Ως αποτέλεσμα, οι μαθητές εισέρχονται στη μαθησιακή διαδικασία με διαφορετικές προσεγγίσεις, γνώσεις και στρατηγικές μάθησης.

Καθολικός Σχεδιασμός Μάθησης (UDL) και Διαφοροποιημένη διδασκαλία ως συμπεριληπτικά πλαίσια μικτής μάθησης

- Ανακεφαλαιώνοντας, ο εκπαιδευτικός πρέπει να χρησιμοποιήσει ποικιλία διδακτικών στρατηγικών και τεχνικών προκειμένου να διαφοροποιήσει το περιεχόμενο της διδασκαλίας, την επεξεργασία του και το τελικό προϊόν που εξάγεται με βάση το επίπεδο, τα ενδιαφέροντα και τα μαθησιακά προφίλ των μαθητών. Η μαθησιακή ετοιμότητα δεν ταυτίζεται με τις έμφυτες ικανότητες του μαθητή, αλλά αντανακλά τις γνώσεις και τις δεξιότητές του στη συγκεκριμένη μαθησιακή ενότητα ή δεξιότητα. Η διαφοροποίηση μπορεί να εφαρμοσθεί στη διάσταση του περιεχομένου, της επεξεργασίας ή του τελικού προϊόντος (βλ. Κουτσελίνη, 2009/ Παντελιάδου, 2008).

Καθολικός Σχεδιασμός Μάθησης (UDL) και Διαφοροποιημένη διδασκαλία ως συμπεριληπτικά πλαίσια μικτής μάθησης

- Η διαφοροποιημένη διδασκαλία ως μοντέλο μάθησης παρουσιάζει θεμελιώδη κοινά με το μοντέλο του Καθολικού Σχεδιασμού στη μάθηση, το οποίο θέτει ένα γενικό πλαίσιο προσβασιμότητας για ένα ευρύ φάσμα μαθητών/τριών και υποστηρίζει τη δημιουργία ευέλικτων αναλυτικών προγραμμάτων που λαμβάνουν υπόψη τις ανομοιογενείς εκπαιδευτικές ανάγκες. Μία ισόρροπη και ρεαλιστική θέση απαντά στη διαρκή προσπάθεια για ανάπτυξη και βελτίωση των αναλυτικών προγραμμάτων αλλά και των διδακτικών προσεγγίσεων, ώστε να απευθύνονται σε μεγαλύτερο εύρος εκπαιδευομένων. Στο πλαίσιο αυτό, **οι πολλαπλοί τρόποι δράσης και έκφρασης των μαθητών/τριών, η ενεργητική συμμετοχή τους με βάση την αξιολόγηση αναγκών, ενδιαφερόντων και εμπειριών τους, το ευέλικτο μαθησιακό περιβάλλον με τη συμβολή και των Νέων Τεχνολογιών είναι κοινές συνιστώσες των δύο μοντέλων μάθησης, της διαφοροποιημένης διδασκαλίας (Differentiated Instruction) και του Καθολικού Σχεδιασμού Μάθησης (Universal Design for Learning) (Νικολαραϊζη, 2013).**

Διαφοροποιημένες δραστηριότητες σε μικτά περιβάλλοντα εκπαίδευσης

- Η διαφοροποιημένη διδασκαλία δεν είναι αλγεβρικό άθροισμα πρακτικών διδασκαλίας ή τεχνικών αλλά ένα εφαρμοσμένο σύστημα θεωριών, απόψεων και εμπειριών στον εκπαιδευτικό χώρο με κυρίαρχο σκοπό ότι όλοι οι μαθητές μπορούν να μάθουν και να επιτύχουν ανεξαρτήτως ατομικών, γνωστικών και κοινωνικών διαφορών (Broderick et al., 2005, όπως αναφ. στο: Παντελιάδου & Φιλιππάτου, 2013, σελ. 53) στη βάση μαθητοκεντρικών σχεδιασμών διδασκαλίας για Όλους.
- Είναι σκόπιμο να τονίσουμε ότι για την αντιμετώπιση των μαθησιακών διαφορών στο επίπεδο οργάνωσης της σχολικής εργασίας σημασία έχει η διαφοροποίηση, διότι η ύπαρξη ενός κοινού αναλυτικού προγράμματος δεν μπορεί παρά να δημιουργεί εκπαιδευτικές ανισότητες. Η ίδια η σχολική οργάνωση είναι σημαντικός παράγοντας αντιμετώπισης και εξάλειψης των διακρίσεων. Ως εκ τούτου, η ένταξη και η συμπερίληψη του ατόμου αντιμετωπίζονται διαφορετικά. Η ενταξιακή και συμπεριληπτική εκπαίδευση είναι μία εναλλακτική αντίληψη, όπου παλαιές μέθοδες μετατρέπονται σε νέες παιδαγωγικές προσεγγίσεις (Ζώνιου-Σιδέρη, 2004, σελ. 43).

Διαφοροποιημένες δραστηριότητες σε μικτά περιβάλλοντα εκπαίδευσης

Συνακόλουθα, ο ρόλος της διαφοροποιημένης διδασκαλίας στο σύγχρονο σχολείο είναι καθοριστικής αξίας για την κοινωνική εξέλιξη και συμπερίληψη των μαθητών/τριών, εφόσον οι εκπαιδευτικοί μπορούν να:

- Κατανοούν το εννοιολογικό και εφαρμοσμένο πλαίσιο της διαφοροποιημένης διδασκαλίας.
- Υιοθετούν θετική στάση απέναντι σε πρακτικές διαφοροποιημένης διδασκαλίας.
- Εκτιμούν τον ρόλο ενός Ενταξιακού Εκπαιδευτικού (Inclusive Teacher) μέσα από διαφοροποιημένες διδακτικές πρακτικές.
- Είναι εξοικειωμένοι με παραδείγματα διαφοροποιημένης διδασκαλίας σε συνδυασμό με τον Καθολικό Σχεδιασμό της Μάθησης για ένα Συμπεριληπτικό Σχολείο.

Διαφοροποιημένες δραστηριότητες σε μικτά περιβάλλοντα εκπαίδευσης

- Μάλιστα, είναι χαρακτηριστικό ότι η βιβλιογραφία επισημαίνει ότι οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί γνωρίζουν καλύτερα από οποιονδήποτε ότι οι μαθητές έχουν ο καθένας τα δικά του μοναδικά χαρίσματα, ενδιαφέροντα, δεξιότητες, κ.ά. Η διαφοροποιημένη διδασκαλία είναι η πρακτική κατανόηση του τρόπου με τον οποίο κάθε μαθητής μαθαίνει καλύτερα και έπειτα η προσαρμογή της ίδιας της διδασκαλίας πραγματώνεται προκειμένου να ανταποκριθεί στις ίδιες τις ατομικές ανάγκες των μαθητών μιας τάξης (βλ. Tomlinson, 2014/ Stavrou & Koutselini, 2016/ Gentry et al., 2013).

Διαφοροποιημένες δραστηριότητες σε μικτά περιβάλλοντα εκπαίδευσης

- Όπως περιγράφεται από την Tomlinson (2014), «οι σημερινοί δάσκαλοι εξακολουθούν να αντιμετωπίζουν την ουσιαστική πρόκληση του δασκάλου: πώς να προσεγγίσουν αποτελεσματικά τους μαθητές που εκτείνονται στο φάσμα της μαθησιακής ετοιμότητας, των προσωπικών ενδιαφερόντων και των πολιτιστικών τρόπων, να βλέπουν, να μιλούν και να βιώνουν τον κόσμο. Η πρόκληση αυτή μπορεί να υλοποιηθεί μέσα από τη διαφοροποιημένη τάξη, η οποία ανταποκρίνεται στις ανάγκες όλων των μαθητών».

Διαφοροποιημένες δραστηριότητες σε μικτά περιβάλλοντα εκπαίδευσης

- Ωστόσο, σύμφωνα με τη Σακελλαρίου (2022, σελ.82), οι εκπαιδευτικοί χρήζουν ακόμη να εκπαιδευτούν στο πώς να επιφέρουν μικρές αλλαγές προκειμένου να προωθηθεί η συμπερίληψη. Αυτό είναι ένα κρίσιμο σημείο για τη Συμπεριληπτική εκπαίδευση στα απαιτητικά περιβάλλοντα εκπαίδευσης του 21^{ου} αιώνα.
- Κατά συνέπεια, **διαφοροποιημένες δραστηριότητες που υποστηρίζουν τη μικτή μάθηση** μπορούν να εφαρμοστούν, τόσο στην παραδοσιακή όσο και στη διαδικτυακή τάξη, με έμφαση τα εξής ενδεικτικά στοιχεία (https://ssl.earli.org/sites/default/files/2021-01/EARLI%20guidelines_Final_Greek_2.pdf):

Διαφοροποιημένες δραστηριότητες σε μικτά περιβάλλοντα εκπαίδευσης

- Το **μαθησιακό περιεχόμενο και ψηφιακές πρακτικές γραμματισμού** που παρέχεται με **πολυτροπικά** μέσα ανάπτυξης εκπαιδευτικού υλικού, π.χ. ψηφιακά κείμενα, κινούμενα σχέδια, εικόνες, video, podcast, εκπαιδευτικά παιχνίδια, κολάζ φωτογραφιών, αρχεία διαφανειών, γραφήματα, πίνακες, ηχογραφήσεις, κ.λπ.
- Τις εργασίες μέσω **ομαδοσυνεργατικών** πρακτικών, όπως διαδικτυακές συζητήσεις ως σύγχρονη δραστηριότητα (**debate, breakout rooms**, κ.ά.) και εργασίες σε διαδικτυακά **forum** ως ασύγχρονη δραστηριότητα,
- Τις **ατομικές εργασίες** μέσω πρακτικής άσκησης με **προσομοιώσεις**,
- Τις λύσεις προβλημάτων τόσο στη φυσική όσο και στη διαδικτυακή αίθουσα, π.χ. **ατομικές ή ομαδικές δραστηριότητες τύπου σεναρίου ή μελέτης περίπτωσης για λύσεις προβλημάτων**,
- Τα **παιχνίδια** στο εικονικό περιβάλλον που οδηγούν στην οικοδόμηση δεξιοτήτων, καθώς και τα παιχνίδια ρόλων (**role play**) σε πάνελ σύγχρονης συζήτησης ή/και δραστηριότητες με σύγχρονες εφαρμογές εκπαιδευτικής τεχνολογίας (<https://edtech.gr/>) και **ψηφιακά εργαλεία**, όπως **padlet, wordwall, quizzes**, κ.ά.
- Τα ποικίλα **εργαλεία υποστηρικτικής τεχνολογίας** για όλες τις αναπηρίες και το προσβάσιμο εκπαιδευτικό υλικό για όλες τις μαθησιακές δυνατότητες,
- Τις **συζητήσεις** μεταξύ εκπαιδευομένων μέσα από διάφορα αποσπάσματα από έντυπες και ψηφιακές πηγές, όπως **video, κείμενα**, κ.λπ.

Διαφοροποιημένες δραστηριότητες σε μικτά περιβάλλοντα εκπαίδευσης

- Συνολικά, πρέπει να αναφερθεί ότι τα παραπάνω υποστηρίζονται και από τον καθολικό σχεδιασμό για μάθηση (UDL) ως ένα πλαίσιο εκπαιδευτικών προσεγγίσεων που αναγνωρίζει ποικίλα στυλ μάθησης και παρέχει μαθησιακές δραστηριότητες που διευρύνουν τις ευκαιρίες των μαθητών για απόκτηση γνώσεων και δεξιοτήτων, καθώς και για ενίσχυση της κοινωνικής συμμετοχής τους και διαδικτυακής κοινωνικοποίησής τους. Δεν είναι τυχαίο ότι η καθολική σχεδίαση είναι η φιλοσοφία της προληπτικής αντιμετώπισης των εκπαιδευτικών αναγκών, με αποτέλεσμα οι δάσκαλοι να κάνουν προσαρμογές για να εξατομικεύσουν τη μάθηση για όλους τους μαθητές, όχι μόνο για εκείνους με αναπηρίες (Tahan et al., 2022).
- Ο καθολικός σχεδιασμός αποτελεί μια διδακτική πρακτική που βοηθά να ξεπεραστούν ορισμένα από τα διλήμματα που αντιμετωπίζουν οι εκπαιδευτικοί στην καθημερινή τους πρακτική μέσα στις σχολικές τάξεις. Ο καθολικός σχεδιασμός μάθησης για Όλους μπορεί να υποστηρίξει την συμπεριληπτική ανάπτυξη ολόκληρου του σχολείου (Molbæk & Hedegaard-Sørensen (2023).

Τελικές σκέψεις

- Απέναντι σε ένα καθολικό και διαχρονικό αίτημα συμπερίληψης και συνεκπαίδευσης (Ainscow, 1994/ Ainscow, 1998), πρέπει κανείς να συλλογιστεί ότι σε μια τάξη με ελάχιστη ή καθόλου διαφοροποιημένη διδασκαλία, μόνο οι ομοιότητες των μαθητών φαίνεται να βρίσκονται στο επίκεντρο. Σε μια διαφοροποιημένη τάξη, τα κοινά σημεία αναγνωρίζονται και βασίζονται, και οι διαφορές των μαθητών γίνονται επίσης σημαντικά στοιχεία στη διδασκαλία και τη μάθηση.
- Επιπλέον, οι μαθητές έχουν πολλαπλές επιλογές για να λάβουν πληροφορίες, να κατανοήσουν τις ιδέες και να εκφράσουν αυτά που μαθαίνουν. Με άλλα λόγια, μια διαφοροποιημένη τάξη παρέχει διαφορετικούς τρόπους για την απόκτηση περιεχομένου, την επεξεργασία ή την κατανόηση των ιδεών και για την ανάπτυξη προϊόντων, ώστε κάθε μαθητής να μπορεί να μάθει αποτελεσματικά (Tomlinson, 2014) αλλά και δημιουργικά στη δια ζώσης αλλά και την –επείγουσα- εξ αποστάσεως διδασκαλία μαθητών (πρβλ. Ζιούτου κ.ά., 2022).

Τελικές σκέψεις

- Επομένως, η διαφοροποιημένη διδασκαλία, παρότι θέτει νέες προκλήσεις στην εκπαίδευση και στην πρακτική των εκπαιδευτικών την εποχή της παγκοσμιοποίησης (πρβλ. Bergh & Forsberg, 2023/ Obrovská et al., 2023), αποτελεί μία νέα εκπαιδευτική πρόταση και παιδαγωγική φιλοσοφία, ένα καινοτόμο εκπαιδευτικό παράδειγμα μάθησης που υποστηρίζει όλα τα μαθησιακά προφίλ και συμπεριλαμβάνει όλο το μαθητικό δυναμικό μιας διδακτικής τάξης άσχετα από ικανότητες, γνωστική συγκρότηση, κοινωνική αφετηρία, κ.λπ. Σέβεται τη σχολική και μαθησιακή ετοιμότητα όλων στην εκπαίδευση και αποβλέπει στην ένταξή τους συνδέοντας στόχους αγωγής, μάθησης και ζωής με σημείο αναφοράς τη διαφοροποίηση της διδασκαλίας σε όλα τα επίπεδα. Ας μην λησμονούμε ότι για να είναι επιτυχής μία διδασκαλία πρέπει να κατανοούμε καλύτερα τους μαθητές μας, ώστε να ανταποκρινόμαστε στα ενδιαφέροντα και τις ανάγκες τους (Jerkoech, 2023).

Τελικές σκέψεις

- Με δεδομένο ότι οι σύγχρονες τάσεις στις Επιστήμες της Αγωγής υποδεικνύουν σύγχρονα περιβάλλοντα μάθησης και καινοτόμες παιδαγωγικές προσεγγίσεις (Μαλαφάντης, 2022), η διαφοροποίηση στην εκπαίδευση μπορεί να θεωρηθεί ένα μέσο ανταπόκρισης στη διαφορετικότητα των μαθητών στα σύγχρονα περιβάλλοντα αγωγής (Eikeland & Ohna, 2022), προκειμένου να υλοποιηθεί το όραμα ενός **Σχολείου για Όλους** σε μία καθημερινή πρακτική (Σούλης, 2022).
- Καταλήγοντας, η διαφοροποιημένη διδασκαλία σε συνδυασμό με τον Καθολικό Σχεδιασμό μάθησης για Όλους, ως ανάπτυξη προσβάσιμου εκπαιδευτικού υλικού στη δια ζώσης και εξ αποστάσεως εκπαίδευση, διευρύνουν το πεδίο της Ενταξιακής Παιδαγωγικής και της Συμπεριληπτικής διδασκαλίας (Ioannidi & Malafantis, 2022a), τονώνουν τις δεξιότητες των εκπαιδευτικών για ποιοτική διδασκαλία ως στόχο της Agenda 2030 (Ioannidi & Malafantis, 2022b) και αναβαθμίζουν τη δημιουργικότητα των μαθητών στα σύγχρονα συνδυαστικά περιβάλλοντα μάθησης (Ioannidi & Malafantis, 2022c), εδραιώνοντας τις εκπαιδευτικές τάσεις των τελευταίων δεκαετιών που υποδεικνύουν ότι τα σχολεία κινούνται προς περισσότερες πρακτικές χωρίς αποκλεισμούς και προσπαθούν να εκπαιδεύσουν την πλειοψηφία των μαθητών με και χωρίς ειδικές ανάγκες στην τάξη του γενικού σχολείου (Rodriguez & Tompkins, 1994).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ainscow, M. (1994). *Special Needs in the Classroom. A Teacher Education Guide*. Unesco.
- Ainscow, M. (1998). *Οργάνωση των σχολικών τάξεων συνεκπαίδευσης*. Στο: Ε. Τάφα (επιμέλεια), *Συνεκπαίδευση παιδιών με και χωρίς προβλήματα μάθησης και συμπεριφοράς*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Αργυρόπουλος, Β. (2013). Διαφοροποίηση και διαφοροποιημένη διδασκαλία: θεωρητικό υπόβαθρο και βασικές αρχές. Στο: Σ. Παντελιάδου & Δ. Φιλιππάτου (επιστημονική επιμέλεια). *Διαφοροποιημένη διδασκαλία. Θεωρητικές προσεγγίσεις & εκπαιδευτικές πρακτικές* (σελ. 27-59). Αθήνα: Πεδίο.
- Βαλιάντη, Σ. (2013). Αποτελεσματική διδασκαλία σε τάξεις μικτής ικανότητας μέσω της διαφοροποίησης της διδασκαλίας: από τη θεωρία στην πράξη. Στο: Σ. Παντελιάδου & Δ. Φιλιππάτου (επιστημονική επιμέλεια). *Διαφοροποιημένη διδασκαλία. Θεωρητικές προσεγγίσεις & εκπαιδευτικές πρακτικές* (σελ. 419-451). Αθήνα: Πεδίο.
- Batsiou, S., Bebetos, E., Panteli, P. & Antoniou, P. (2008). Attitudes and intention of Greek and Cypriot primary education teachers towards teaching pupils with special educational needs in mainstream schools. *International Journal of Inclusive Education*, 12:2, pp. 201-219. DOI: [10.1080/13603110600855739](https://doi.org/10.1080/13603110600855739)
- Bergh, A. & Forsberg, E. (2023). Differentiation of education through juridification. *Journal of Curriculum Studies*. DOI: [10.1080/00220272.2023.2261991](https://doi.org/10.1080/00220272.2023.2261991)
- Γελαστοπούλου, Μ. & Κουρμπέτης, Β. (2017). *Καθολικός Σχεδιασμός για τη Μάθηση: αξιοποίηση των αρχών του καθολικού σχεδιασμού (Universal Design for Learning) για την ανάπτυξη εκπαιδευτικού υλικού για μαθητές με αναπηρίες*. Διαθέσιμο στο: http://www.prosvasimo.iep.edu.gr/docs/pdf/Synedrio_Neos_Paidagogos_2017.pdf (Ημερομηνία πρόσβασης 18/7/2023).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Conderman, G. & Hedin, L. (2015). Differentiating instruction in co-taught classrooms for students with emotional/behaviour difficulties. *Emotional and Behavioural Difficulties*, 20:4, pp. 349-361. DOI: [10.1080/13632752.2014.976918](https://doi.org/10.1080/13632752.2014.976918)
- Γρόλλιος, Γ. (2022). Αξιολόγηση και Διαφοροποιημένη Διδασκαλία στα Νέα Προγράμματα Σπουδών του Δημοτικού Σχολείου. *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, τ. 39, τχ. 73, σελ. 11-24.
- Δαμιανίδου, Ε. & Φτιάκα, Ε. (2019). Αναλυτικά Προγράμματα και Ενιαία Εκπαίδευση. *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, τχ. 67, σελ. 44-54.
- Defruyt, S., Rots, I. & Aelterman, A. (2013). Differentiated instruction in teacher education: A case study of congruent teaching. *Teachers and Teaching*, 19:1, pp. 93-107. DOI: [10.1080/13540602.2013.744201](https://doi.org/10.1080/13540602.2013.744201)
- Eikeland, I. & Ohna, S.E. (2022). Differentiation in education: a configurative review, *Nordic Journal of Studies in Educational Policy*, 8:3, 157-170, DOI: [10.1080/20020317.2022.2039351](https://doi.org/10.1080/20020317.2022.2039351)
- Ζιούτου, Μ.-Π., Τσώλη, Κ.Λ. & Μπαμπάλης, Θ.Κ. (2022). Επείγουσα εξ αποστάσεως διδασκαλία και δημιουργικότητα μαθητών δημοτικής εκπαίδευσης την εποχή της πανδημίας του COVID-19: μια συγκριτική μελέτη. *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, τχ. 73, σελ. 83—104.
- Ζώνιου-Σιδέρη, Α. (2004). (επιμέλεια). *Σύγχρονες Ενταξιακές Προσεγγίσεις. Α΄. Θεωρία*. Αθήνα: εκδ. Ελληνικά Γράμματα.
- Hall, T., Vue, G., Strangman, N. & Meyer, A. (2004). *Differentiated Instruction and Implications for UDL Implementation*. Wakefield, MA: National Center on Accessing the General Curriculum. (Links updated 2014). Retrieved [insert date] from <http://aem.cast.org/about/publications/2003/ncac-differentiated-instruction-udl.html>
- Gentry, R., Sallie, A.P. & Sanders, C.A. (2013). *Differentiated Instructional Strategies to Accommodate Students with Varying Needs and Learning Styles*. Available at: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED545458.pdf> [Ημερομηνία πρόσβασης 3/11/2022].
- Ioannidi, V. & Malafantis, K.D. (2022a). Inclusive Education and Pedagogy: a practice for all students. *European Journal of Education Studies*. *European Journal of Education Studies*, 9 (10), pp. 1-13. Available from: <https://oapub.org/edu/index.php/ejes/article/view/4476/7111>

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ioannidi, V. & Malafantis, K.D. (2022b). Inclusive Education and Inclusive School Development: a key-area for sustainability and teacher skills. *European Journal of Social Sciences Studies*, 8 (1), pp. 87-97. Available from: <https://oapub.org/soc/index.php/EJSSS/article/view/1335/1918>
- Ioannidi, V. & Malafantis, K.D. (2023c). Inclusive education and creative learning styles. International opportunities and challenges. *European Journal of Literature, Language and Linguistics Studies*, 7 (1), pp. 77-86. Available from: <https://oapub.org/lit/index.php/EJLLL/article/view/445>
- Jepkoech, F. (2023). Differentiated Learning in a Typical Classroom. In: F. Nyemba & R. Chitiyo (Eds.), *Closing the Educational Achievement Gap for Students With Learning Disabilities* (pp. 228-245). IGI Global. <https://doi.org/10.4018/978-1-6684-8737-2.ch011>
- Kenny, N., McCoy, S., O'Higgins Norman, J. (2023). A Whole Education Approach to Inclusive Education: An Integrated Model to Guide Planning, Policy, and Provision. *Education Sciences*, 13 (9), pp. 959. <https://doi.org/10.3390/educsci13090959>
- Κουτσελίνη, Μ. (2009). *Διαφοροποίηση διδασκαλίας / μάθησης σε τάξεις μικτής ικανότητας και η αντιμετώπιση της σχολικής αποτυχίας*. Αθήνα: Πανεπιστήμιο Αθηνών. Τόμος προς τιμή Ευγενίας Κουτσουβάνου.
- Μαλαφάντης, Κ. Δ. (2022). Σύγχρονες τάσεις και εξελίξεις στις Επιστήμες της Αγωγής. Επετειακό Συνέδριο: «Σύγχρονες τάσεις και εξελίξεις στις Επιστήμες της Αγωγής». Αθήνα: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, 27/1/2022. Available at: <https://www.blod.gr/lectures/taseis-epistimes-agogis/> [Assessed 20/7/ 2022].
- Mardhatillah, M., Suharyadi, S. (2023). *Differentiated Instruction: Challenges and Opportunities in EFL Classroom*. [Journal of English Language Teaching and Linguistics](https://doi.org/10.3390/educsci13090959), 8 (1), pp. 69-77. <https://jeltl.org/index.php/jeltl/article/view/1022>
- Mitchell, D. & Sutherland, D. (2022). *Στρατηγικές Διδασκαλίας στην Ειδική και Ενταξιακή Εκπαίδευση*. Επιστημονική επιμέλεια: Α. Βλάχου. Αθήνα: εκδ. Πεδίο.
- Molbæk, M. & Hedegaard-Sørensen, L. (2023). Universal Design for Learning: Accessible Learning Environments and School Development. In: K. Koreeda, M. Tsuge, S. Ikuta, E. Dalton, & L. Ewe (Eds.), *Building Inclusive Education in K-12 Classrooms and Higher Education: Theories and Principles* (pp. 21-38). IGI Global. <https://doi.org/10.4018/978-1-6684-7370-2.ch002>

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Nazzari, A. (2011). Differentiation in Practice: An Exploration of First Year Teacher Implementation of Differentiation Strategies as Expected Outcomes of Teacher Preparation Program. *Current Issues in Middle Level Education*, 16 (1), pp. 17-27.
- Νάνου, Α. (2013). Η διαφοροποίηση της διδασκαλίας στην υπηρεσία της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης. Στο: Α. Νάνου, Μ. Πατσιδου-Ηλιάδου, Α. Γκαράνης & Α. Χαριοπολίτου (επιμέλεια), *Από την Ειδική Αγωγή στη Συμπεριληπτική Εκπαίδευση* (σελ. 55-70). Αθήνα: εκδ. Γράφημα.
- Νικολαραϊζή, Μ. (2013). Καθολικός σχεδιασμός στη μάθηση και διαφοροποιημένη διδασκαλία: η σημασία για τους μαθητές με αναπηρίες και/ή ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Στο: Σ. Παντελιάδου & Δ. Φιλιππάτου (επιστημονική επιμέλεια). *Διαφοροποιημένη διδασκαλία. Θεωρητικές προσεγγίσεις & εκπαιδευτικές πρακτικές* (σελ. 99-120). Αθήνα: Πεδίο.
- Obrovská, J., Svojanovský, P., Kratochvílová, J., Lojdová, K., Tůma, F. & Vlčková, K. (2023). Promises and challenges of differentiated instruction as pre-service teachers learn to address pupil diversity. *Journal of Education for Teaching*. DOI: [10.1080/02607476.2023.2247356](https://doi.org/10.1080/02607476.2023.2247356)
- Παντελιάδου, Σ. (2008). Διαφοροποιημένη διδασκαλία. Στο: Σ. Παντελιάδου & Φ. Αντωνίου (επιμέλεια). *Διδακτικές προσεγγίσεις και πρακτικές για μαθητές με Μαθησιακές Δυσκολίες* (σελ. 7-18). Θεσσαλονίκη: Γράφημα.
- Παντελιάδου, Σ. & Φιλιππάτου, Δ. (επιστημονική επιμέλεια). *Διαφοροποιημένη διδασκαλία. Θεωρητικές προσεγγίσεις & εκπαιδευτικές πρακτικές*. Αθήνα: Πεδίο.
- Papalexopoulos, P., Verevi, A., Skondra, V. & Vavougiou, D. (2023). Differentiated Instruction and provisions for students with special educational needs in STEM domains Curricula for Compulsory Education. *International Journal of Educational Innovation- IJEI*, v. 5, 2, pp.39-49. Διαθέσιμο στο: https://journal.eepek.gr/assets/uploads/issues/issueen_23_trF7MHbY0f.pdf#page=39 [Ημερομηνία πρόσβασης 13/11/2023].
- Prengel, A. (2022). *Schulen inklusiv gestalten*. Verlag: Barbara Budrich.
- Rodriguez, D. & Tompkins, R. (1994). *Inclusive Education for All Students*. Available at: <https://eric.ed.gov/?id=ED369619>
- Σακελλαρίου, Μ. (2022). *Σύγχρονη και Ασύγχρονη εξ Αποστάσεως Διδασκαλία και Μάθηση*. Αθήνα: εκδ. Πεδίο.
- Slee, R. (2018). *Defining the scope of inclusive education*. UNESCO. Available at: <https://www.researchgate.net/publication/330741940> Defining the scope of inclusive education Think piece prepared for the 2020 Global Education Monitoring Report Inclusion and education 2
- Smith, D.D. & Tyler, N.C. (2019). *Εισαγωγή στην Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση. Φέρνοντας την Αλλαγή*. Επιστημονική επιμέλεια: Α.-Στ. Αντωνίου. Αθήνα: εκδ. Gutenberg.
- Σούλης, Σπ.-Γ. (χ.χ.). Καθολικός Σχεδιασμός και αναπηρία: Μια εκπαιδευτική πρόταση. *Ελληνική Επιθεώρηση Ειδικής Αγωγής*, τχ. 1, σελ. 91-108. Αθήνα: εκδ. Γρηγόρη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Σούλης, Σπ.-Γ. (2022). Παιδαγωγική – Ειδική Παιδαγωγική – Παιδαγωγική της Συμπερίληψης: Το χρονικό της εκπαίδευσης στην Ελλάδα. Στο: Κ.Δ. Μαλαφάντης & Θ.Κ. Μπάμπαλης (επιμέλεια), *Πρακτικά Επετειακού Συνεδρίου «40 χρόνια από την ίδρυση της Παιδαγωγικής Εταιρείας Ελλάδος 1981-2021»* (σελ. 347-357). Αθήνα: εκδ. Διάδραση. Διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/372128548_SYNCHRONES_TASEIS_KAI_EXELIXEIS_STIS_EPISTEMES_TES_AGOGES?enrichId=rgreq-1fba33cdabbf6ee1306d5e4449b1dd88-XXX&enrichSource=Y292ZXJQYWdlOzM3MjE5ODU0ODtBUzoxMTQzMTI4MTE3MjQ2NjEwOUAxNjg4NTYxMjM3Mjcz&el=1_x_2&_esc=publicationCoverPdf
- Σούλης, Σπ.-Γ. (2013). Ένα Σχολείο για Όλους: Άσκηση πολιτικής για την αναπηρία. Στο: Α. Νάνου, Μ. Πατσιδου-Ηλιάδου, Α. Γκαράνης & Α. Χαριοπολίτου (επιμέλεια), *Από την Ειδική Αγωγή στη Συμπεριληπτική Εκπαίδευση* (σελ. 41-54). Αθήνα: εκδ. Γράφημα.
- Stavrou, T. & Koutselini, M. (2016). *Differentiated Instructional Strategies to Accommodate Students with Varying Needs and Learning Styles*. Available at: <https://www.hrpub.org/download/20161030/UJER11-19507726.pdf> [Ημερομηνία πρόσβασης 3/11/2022].
- Strogilos, V., Tragoulia, E., Avramidis, E., Voulagka, A. & Papanikolaou, V. (2017). Understanding the development of differentiated instruction for students with and without disabilities in co-taught classrooms. *Disability & Society*, 32:8, pp. 1216-1238, DOI: [10.1080/09687599.2017.1352488](https://doi.org/10.1080/09687599.2017.1352488)
- Subban, P. (2006). *Differentiated instruction: A research basis*. *International Education Journal*, 7 (7), pp. 935-947. Available at: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ854351.pdf> [Ημερομηνία πρόσβασης 5/11/2022].
- Συμεωνίδου, Σ. & Φτιάκα, Ε. (2012). *Εκπαίδευση για την ένταξη: Από την έρευνα στην πράξη*. Αθήνα: Πεδίο.
- Tahan, R., Abril, C.A.H. & Parra, E.G. (2022). Universal Design for Learning. Διαθέσιμο στο: https://www.researchgate.net/publication/364302245_Universal_Design_for_Learning?channel=doi&linkId=634436ab9cb4fe44f3199cd4&showFulltext=true [Ημερομηνία πρόσβασης 13/11/2023].
- Tajik, O., Noor, S. & Golzar, J. (2023). *Investigating Differentiated Instruction and the Contributing Factors to Cater EFL Students' Needs at the Collegial Level*. Research Square. Διαθέσιμο στο: <https://assets.researchsquare.com/files/rs-3513269/v1/52d0da34-78d9-4547-83ed-f3d8fa150164.pdf?c=1698872255> DOI: <https://doi.org/10.21203/rs.3.rs-3513269/v1>
- Τζιβνίκου, Σ. (2015). *Μαθησιακές δυσκολίες - διδακτικές παρεμβάσεις*. Κάλλιπος, Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις. <https://hdl.handle.net/11419/5332>
- Tomlinson, C. A. (2014). *The Differentiated Classroom: Responding to the Needs of All Learners, 2nd edition*. USA: ASCD. Ανακτήθηκε από: https://books.google.gr/books?hl=en&lr=&id=CLigAwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&ots=AgpqpNe7tx&sig=oUkJLKejX1qiW9--OgDCH2W4MS8&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false [accessed Nov 03 2022].
- Φιλιππάτου, Δ. (2013). Ο ρόλος της αξιολόγησης στη διαφοροποιημένη διδασκαλία. Στο: Σ. Παντελιάδου & Δ. Φιλιππάτου (επιστημονική επιμέλεια). *Διαφοροποιημένη διδασκαλία. Θεωρητικές προσεγγίσεις & εκπαιδευτικές πρακτικές* (σελ. 60-98). Αθήνα: Πεδίο.